

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ ПРИНЦИПУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Принципи відіграють важливе значення в правовому регулюванні. Термін «принцип» походить від латинського слова *principium* і перекладається як основне (керівне) правило поведінки (діяльності), основа, вихідне положення науки. Тобто, це основоположна наукова чи моральна засада від якої не відступають і яка служить прямим регулятором діяльності індивідів в кожній конкретній ситуації. Основне значення будь-якого принципу полягає в його регулятивній функції, реалізація якої можлива при належному законодавчому оформленні в якості загальної норми.

Всі принципи, зокрема і в кримінальному законодавстві, тісно пов'язані між собою, виключення одного із них веде до порушення функціонування всієї кримінально-правової системи.

В доктрині кримінального права, не зважаючи на нібито ясність, існує розходження поглядів вчених щодо смислового змісту розуміння принципів права та форм їх вираження. Одним з важливих принципів кримінального права є принцип справедливості, який не зводиться виключно до покарання, а сфера його застосування в кримінальному праві має бути набагато ширшою і тому потребує чіткого визначення, а в ідеалі було б і нормативного закріплення.

Відповідно до змісту словника С.І. Ожогова і Н.Ю. Шведової слово «справедливість» означає справедливе ставлення до когонебудь; неупередженість; відчуття справедливості; вчинити по справедливості; віддати справедливість кому-чому – признати за ким-чим-небудь які-небудь гідності, правоту, віддати належне [2, с. 225]. Соціально обумовлене розуміння справедливості знаходить своє вираження в слові «правда», що означає те, що відповідає дійсності, істині, відповідає морально-етичним і правовим нормам, правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення до кого-, чогонебудь [1, с. 1180]. Діапазон трактувань справедливості досить широкий від об'єктивного суспільного ідеалу до суб'єктивної оцінки «справедливе лише те, що відповідає моїм очікуванням».

Враховуючи багатогранність та розгалуженість застосування справедливості доволі тяжко знайти лаконічне універсальне визначення як самої справедливості, так і принципу справедливості,

що чітко відповідало б закону і не призводило до штучного роздування його норм. При цьому треба враховувати, що кожна епоха і суспільний лад вкладає в зміст принципу справедливості своє розуміння. Категорія справедливості проявляється в кримінальному законодавстві в різних аспектах, яка полягає у відповідності між діянням, їх соціальними наслідками та відповідною їх оцінкою. Тобто справедливість у кримінальному законодавстві є оціночною категорією, яка вимагає врахування інтересів особи, суспільства та держави. Звісно, *nulla lex satis commode omnibus est* (немає закону, зручного для всіх). Принцип справедливості може бути як чітко визначений в тексті закону, так і не бути формально закріплений, але що в тому, що в іншому випадку це не означає, що всі норми галузі законодавства є справедливими, або навпаки.

Тобто у зміст принципу справедливості закладені аспекти впливу не тільки по відношенню до суб'єкта злочину, але й до покарання, до особливостей прояву прав і обов'язків учасників кримінального процесу, з урахуванням рівності всіх перед законом і виконання зобов'язань з відшкодування заподіяної шкоди. Інтерес звернення уваги на категорію справедливості також обумовлений кризовим станом суспільної моральності [5]. Його дотримання має забезпечити компроміс між учасниками правових відносин, при цьому компроміс є основоположним при визначенні справедливості оскільки воно, тонко реагує на зміни як в праві і законодавстві, так і з розвитком суспільства і держави, права і законодавства, а також від системи прийнятих у суспільстві моральних цінностей на нестабільне уявлення в свідомості кожної людини про те, що справедливо, а що – ні. Іншими словами до теперішнього часу так і не з'явилося законодавчого визначення даних понять.

Поняття соціальної справедливості у кримінальному праві тлумачать через принцип справедливості який полягає у співрозмірності тяжкості покарання і особи винного та діяння ним вчиненого. Справедливість є одним із найважливіших системо утворюючих принципів права. Категорія справедливості повинна мати чітке формальне визначення в законодавстві (це забезпечить вираз у правосвідомості, правових нормах і правовідносинах), однак знайти універсальне вираження даного поняття, яке б відображало всі можливі варіанти його прояву і застосування і при цьому було б лаконічним і чітким, що не ведуть до «роздування» норми закону, дуже складно.

Щодо законодавчого закріплення принципу справедливості, то як приклад можна назвати зарубіжний досвід, зокрема у ст. 6 КК Російської Федерації відповідно до якої покарання та інші заходи кримінально-

правового характеру, застосовувані до особи, яка вчинила злочин, повинні бути справедливими, тобто відповідати характеру і ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення і особі винного [4]. За російським кримінальним законодавством до принципу справедливості у ч. 2 ст. 6 віднесено також такий аспект реалізації як недопустимість подвійного інкримінування, крім того одним із способів вираження справедливості в кримінальному процесі принцип презумпції невинності, закріплений в ст. 14 КПК Російської Федерації. Фактично, принцип справедливості має відносно декларативний характер.

Враховуючи дефекти законодавчих формулювань принципу справедливості принцип справедливості в кримінальному законодавстві має два аспекти: справедливість кримінального закону та справедливість покарання, яке призначається судом за вчинення злочину або відмову від нього.

Принцип справедливості в доктрині кримінального права розглядають на різних рівнях, зокрема російські вчені Ю. Є. Пудовочкін та С. С. Пірвагідов формулюють принцип справедливості на таких рівнях: 1) криміналізація та пеналізація діяння мають бути об'єктивними; 2) кожна особа, яка підлягає відповідальності за кримінальним кодексом, у випадку вчинення злочину, повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності; 3) ніхто не може бути засуджений за злочин, за який він раніше був притягнутий до кримінальної відповідальності або звільнений від неї; 4) покарання та інші міри кримінально-правового впливу підлягають застосуванню до осіб, які вчинили злочини, мають бути справедливими, тобто відповідати характеру та ступенню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення та особі винного [3, с. 140]. Звісно, досить дискусійними є позиція, щодо визначення об'єктивності криміналізації та віднесення пеналізації до дотримання принципу справедливості у кримінальному законодавстві під час правотворчості, скоріше її можна віднести до кримінальної політики. Слід також зазначити, що не всі особи, які вчинили злочин притягуються до кримінальної відповідальності, зокрема інколи осіб і звільняють від неї за вчинення невеликої або середньої тяжкості злочину вперше.

Принцип справедливості в загальному вигляді повинен бути відображений у чинному законодавстві, як на конституційному рівні, так і в галузевих нормативно-правових актах (з урахуванням особливостей регульованих суспільних відносин). Попри те, що справедливість є складною і багатогранною категорією, однак, відмова від неї ускладнить формування основних понять кримінального законодавства.

Принцип справедливості лежить в основі кримінальної правотворчості та кримінального правозастосування. Тому, дотримання принципу справедливості у кримінальному законодавстві слід розглядати на двох основних рівнях: 1) правотворчості; 2) застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру.

Отже, незважаючи на відсутність чіткого формального вираження справедливості в якості принципу, основного начала, в самих нормах принцип справедливості безумовно присутній, що підтверджується судовою практикою, позиціями вищих судових інстанцій. Хоча було б доцільним закріпити принцип справедливості в кримінальному кодексі причому самостійно, а не в з'єднанні з іншим будь-яким принципом, мати чітке визначення і критерії, це полегшить практичне застосування і суб'єктові правовідносин не треба буде кожного разу спочатку доводити, звертаючись до коментарів, роз'яснень вищих судових інстанцій, які не завжди однозначні, що певна категорія є саме принципом.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Перун, 2004. 1440 с.
2. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. Москва, 1993. С. 225.
3. Пудовочкін Ю. Е., Пирвагидов С. С. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств. Санкт-Петербург, Юрид. центр Пресс, 2003. 297 с.
4. Уголовный кодекс Российской Федерации URL : <http://ppt.ru/kodeks.phtml?kodeks=20&paper=6>
5. Osokin R. B. O neobkhodimosti razrabotki kontseptual'nykh osnov protivodejstviya prestupleniyam protiv obshchestvennoj pravostvennosti [About need of de-velopment of conceptual bases of counteraction to crimes against public moral] // Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya Gumanitarnye nauki. Tambov, 2011. №3 (95). S. 236.